

Markéta Kulhánková: *K čertu ať táhne studium. Výbor z byzantské žebravé poezie*

Pavel Mervart, Červený Kostelec
2011, 144 s.

Téměř nepovšimnut vyšel během loňského roku výbor z byzantské žebravé poezie s výmluvným názvem *K čertu ať táhne studium*. Texty vybrala a z řečtiny přeložila mladá byzantoložka Markéta Kulhánková, doplnila je úvodní studií a poznámkami ke každému úryvku. V knize je významně zastoupen jak Theodor Prodromos (?1100–?1165/70), jeden z nejlepších byzantských básníků, tak i jiný známý básník, historik a teolog Michael Glykas (?1125–1204). Je na místě upozornit, že výbor tvoří pouze úryvky z rozsáhlé tvorby těchto autorů, navíc s ohledem na tematiku, která byla v byzantské poezii minoritním žánrem. Přesto je třeba jej přivítat, neboť rozsáhlejší práce v češtině k danému tématu dosud nevznikla. Zmiňme jen na okraj, že základní české dílo o byzantské literatuře a kultuře vůbec, *Byzantská vzdělanost* Růženy Dostálové, jež mimochodem vedla autorčinu disertační práci, na jejímž základě vydaný výbor vznikl, žebravou poezii zmiňuje pouze ve dvou odstavcích, aniž by se pouštělo do rozboru tohoto fenoménu. Zatímco žebravé poezii římské a pozdější poezii téhož typu na latinském Západě, které se obvykle říká vagantská, byla věnována značná pozornost, ta byzantská zůstávala v českém prostředí dosud nepovšimnuta.

Vysvětlení nezájmu o byzantskou žebrovou poezii je třeba hledat v širším kontextu. V české historiografii se období vlády posledního velkého konstantinopolského panovníka Manuela I. Komnena (1143–80) dlouhodobě přehlíželo. Čestnou výjimku

představuje studie Františka Dvorníka *Manuel I. Komnenos a český kníže Vladislav II.*, která ovšem vyšla v roce 1928, tedy před více než osmdesáti lety. Zájem českých badatelů byl dlouhá desetiletí zaměřen na Byzanc, která formovala naše slovanské prostředí – na Bulharsko, Srbsko, nejčastěji pak na Velkou Moravu. Historie jakoby končila vládou makedonské dynastie. Teprve v poslední době se začíná zájem mladších autorů ubírat více západním směrem a do pozdějších etap této tisícileté říše. Kniha Markéty Kulhánkové tedy míří přímo k pokladu, za který je ve světě Manuelovo období považováno.

Autorčin počín je důležitý nejen proto, že umožňuje seznámit se s tvorbou tehdejších umělců a jejím prostřednictvím nahlédnout do každodenního života byzantské společnosti. Je zároveň kouskem mozaiky doplňujícím vidění periody, v níž se více než kdykoli jindy prolínala východní kultura se západní. Nástup žebravých básníků na dvoře císaře Manuela nebyl náhodný; byl přímo ovlivněn západoevropskými eposy, latinským válečnictvím a rytířskou kulturou vůbec, která se na krátkou dobu u byzantského dvora uchytila.

Ani takto úzce zaměřené dílo se samozřejmě nevyhne nedostatkům. Autorčin pokus o vtažení genderové problematiky považuji za zbytečný: tvorba vysoce postavených žen by mohla být zajímavá jako téma sama o sobě, ale letmá zmínka v knize působí spíš prázdně. V historickém přehledu se pak autorka nevyvarovala několika typických příkladů historického klišé. Patří k nim i nepodložená deklarace, že císařova politika „ztroskotala,“ k čemuž pozorovatele bezpochyby svádí spíše dramatický úpadek impéria za Manuelových nástupců než objektivní stav v tomto období.

Uvedené připomínky však nemohou zastínit dokumentární hodnotu knihy, podávající plastický obraz každodenního života Byzance v období Komnénovců, už vůbec nemluvě o samotném potěšení z možnosti přečíst si poprvé v češtině méně známá díla předních řecky píšících básníků. S řečtinou dnes pracuje jen málo mladých českých badatelů, a proto je každé takové úsilí hodné chvály.

František Kalenda

Gérard Noiriel: Úvod do sociohistorie

Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2012, 146 s.

Je nehynoucí zásluhou Sociologického nakladatelství, že vedle překladů klasických společenskovedních děl, které jsou namnoze „sázkou na jistotu“ (neboť v našem akademickém prostředí stále z velké míry platí, že co nebylo do češtiny přeloženo, jakoby vůbec nebylo), soustavně vydává také překlady aktuálních zahraničních spisů. To je i případ šest let starého propagačního díla Gérarda Noiriela, které si vytklo za cíl ustavit novou disciplínu na pomezí sociálních a humanitních věd – „sociohistorii“. Právě tato kniha je však dokladem toho, že i renomované nakladatelství může „sáhnout vedle“ (Noiriel je autorem celé řady mnohem lepších spisů) a že dobře míněná snaha představit českému čtenářstvu myšlenkově bohatý vznikající mimo dominantní anglickojazyčný prostor se může zvrtnout ve svou vlastní karikaturu (nehledě k plejádě vynikajících francouzských a dalších děl, mnozí čtenáři se po seznámení právě s touto knihou a jejím specifickým stylem honem rychle zase vrátí k dílům vznikajícím v angloamerickém prostředí).

Sociohistorie podle Noiriela „vymezi-la svou vlastní oblast výzkumu tím, že převzala od historiků definici empirické práce založené na studiu archivů a zaměřené na pochopení, a nikoli posuzování lidských aktivit. Od sociologů převzala cíl, který si stanovili: zkoumat mocenské vztahy a vztahy na dálku, které vzájemně spojují různé jedince“ (s. 25). Tím se má lišit od dosavadních výzkumů sociálních dějin, historické sociologie či mikrohistorie, a to proto, že zdůrazňuje význam nerovnoměrně rozdělené moci v životech konkrétních aktérů, přičemž si obzvláště všímá (namnoze skrytého) vlivu minulosti na přítomnost. Tedy toho, co řada angloamerických historiků a sociologů už dávno označuje termínem „závislost na cestě“ (*path dependency*). V tom spatřuji jedno z nejslabších míst nově definované „sociohistorie“, obzvláště je-li vymezována jen jako „krabice s nástroji“ (Noirielův termín), nikoli prostřednictvím jasně formulované teorie, metody či předmětu výzkumu: každá dobrá historická sociologie či bádání v oblasti sociálních dějin může být nazváno „sociohistorií“, aniž by „nový obor“ přinesl víc než postmoderní „supermarket přístup“, což mu ostatně od počátku vyčítali všichni jeho kritikové.

Druhé slabé místo souvisí s tím prvním a současně i s edukativním a propagačním charakterem Noirielova *Úvodu do sociohistorie*. Aby autor prokázal smysluplnost „nového oboru“ a zároveň doložil jeho historické a sociologické kořeny v dílech klasiků obou disciplín, které konečně potřebuje alespoň dílčí měrou představit čtenářům, dopouští se řady jednostranností, nepřesností a někdy i těžko omluvitelných zkreslení. Moderní historie se už jen sotva může odvolávat na Rankeův postulát „*wie es eigentlich gevesen ist*“ (s. 19–20) a nárokovat

si (alespoň budoucně) „objektivitu rekonstrukce“ (s. 111–112), zatímco mocenská a konfliktualistická definice sociologie (s. 14–15) je přinejmenším hodně jednostranná, stejně jako tvrzení, že se sociologie jako obor ustavila kvůli vzniku socialistického hnutí (s. 22–23). Výběr a způsob interpretace „otců zakladatelů“ – Marxe, Durkheima, Webera, Tarda, Blocha, Simianda, Halbwachse a Eliase – uvedené tendence dále posiluje, stejně jako zjednodušující výklad a kritika (vybraných přístupů) poválečné historie a sociologie (s. 46–61). Uvedu-li jen příklady, výraznějším „předchůdcem sociohistorie“ by ze školy *Annales* nepochybně byl spíše Fernand Braudel a celá její „druhá generace“ než rétoricky deklarovaný Marc Bloch, kulturní (nikoli „kulturní“, jak dí překlad na s. 50) studia by bylo třeba vymezit úplně jinak než jako „antropologickou historii“ a sotva bychom k nim měli počítat různé verze mikrohistorie.

Krátce řečeno, celou conceptualizaci tzv. sociohistorie, jak je shrnuta v prvních dvou kapitolách recenzovaného díla, považuji za problematickou a ve výsledku nešťastnou. Naopak je třeba ocenit, přinejmenším z pohledu českého čtenáře, následující tři kapitoly, které stručně shrnují nedávné i zcela recentní výzkumy v oblasti ekonomických, sociálních, kulturních a politických dějin (příp. historické sociologie zaměřené na tato témata). Většina jejich autorů by se sice rozhodně sama neoznačila za „sociohistoriky“, jejich potřebnému přiblížení to však nijak neubírá na významu. Snad jen v souvislosti s překladatelovou (Pavel Sitek) úpornou snahou o vylíčení *Úvodu do sociohistorie* jakožto nezbytného „vstupu do mimoanglofonního“ vědeckého diskursu, který nemohou nahradit překlady

(s. 134–135), podotýkám, že Noiriel se dobře orientuje pouze ve francouzsky a anglicky psané literatuře, zatímco kupříkladu německou zná jen výběrově – a cituje ji pouze z francouzských překladů.

Na závěr svého díla Noiriel umístil požadavek veřejné angažovanosti vědce, který se současně jinak než jako občan nesmí stát aktérem politických bojů, neboť „nemá právo používat vědu k tomu, aby ospravedlnil své vlastní názory“ (s. 117). Jde o cíl jistě dobře míněný, ale – obávám se – jen stěží naplnitelný, podobně jako již zmíněná možnost „objektivní rekonstrukce“ minulosti. Autor k němu patrně dospěl po vyvanutí iluzí, které kdysi vkládal do komunistického hnutí, přičemž si ponechal „velký ideál“ (jak je patrné z jeho způsobu jednostranného vymezování historie, sociologie i „sociohistorie“, který byl alespoň naznačen výše) – anebo proto, že jde o dobrou „marketingovou metodu“ k oslovení velké části neolevicově orientovaných studentů a intelektuálů, tedy potenciálních čtenářů jeho díla. Na to má v každém případě právo, jen by bylo třeba prostřednictvím jeho vlastní argumentace konstatovat, že takové podání vyžaduje dekonstrukci. Škoda, že se jí nechopil autor bezvýhradně adorativního doslovu Pavel Sitek.

Na českém vydání Noiriela *Úvodu do sociohistorie* oceňuji především to, že poskytuje informativní přehled o nedostatečně známých aktuálních výzkumech prováděných najmě ve frankofonní oblasti. Podobně jako van Dülmenova *Historická antropologie* (Dokořán, Praha 2002) přinesla hlavně bibliografický přehled, zatímco teoretické a metodologické otázky čtenář musí nadále řešit nahlédnutím do nepřeloženého díla Gerta Dressela (*Historische Anthropologie*. Böhlau, Wien 1996). Sekundárně je

pak Noirielova kniha nechtěnou ukázkou toho, jakými prostředky dnes musí akademický intelektuál bojovat za své „místo na slunci“. Příznačná je v tomto ohledu i její poslední věta: „je nutné, aby vědci mobilizovali své síly za účelem obrany svého vědeckého [= moci, řečeno i s autorem] ve veřejném prostoru, neboť nikdo jiný to za ně neudělá“ (s. 119).

Zdeněk R. Nešpor

Václav Šulista – Petr Prokopius: *Krize svědomí*

Triton, Praha 2011, 187 s.

V poslední době se stále častěji setkáváme s kritikou současné vyspělé společnosti, která lpí na materiálních hodnotách a potýká se s krizí duchovních hodnot. Kniha *Krize svědomí* reflektuje současný neutěšený stav naší společnosti a snaží se hledat příčiny a především východiska z něj. Jak píše samotný autor: „Cílem této knihy je přispět k zamyšlení se nad smyslem a významem života a uvědomění si jeho ceny a výjimečnosti“ (s. 187). Kniha je rozčleněna do pěti hlavních kapitol. V první kapitole její autor Petr Šulista uvádí čtenáře do problematiky negativních lidských vlastností, jako je chamtivost, touha po zisku či krutost. Zároveň se zamýšlí nad jejich příčinami. Pokládá čtenáři otázku, proč jsou vlastnosti, jako je láska, něha, pokora a poctivost, považovány za slabost, a ptá se, „jak je možné, že nepoctivost, arogantnost a nečestnost je společností nejen tolerována, ale i mnohdy schvalována?“ (s. 12). Součástí první kapitoly jsou i citace z knihy Františka Bláhy *Medicina na sces-tí* z roku 1947, jejíž autor popisoval hrůzy pokusů na lidech v koncentračních táborech v průběhu druhé světové války. Petr Šulista

se v této kapitole věnuje také vysvětlení pojmů svědomí, svobody a etiky.

Druhá kapitola s názvem *Pieta* je věnována problematice umírání a vztahu lidí ke smrti a umírajícím. Jsou zde popsány a vysvětleny některé rituály z minulosti, které lidé vykonávali, aby se vyrovnali se ztrátou svých blízkých a připravili se na svoji vlastní smrt. Zatímco v minulosti byla smrt součástí života, dnešní člověk se snaží její existenci ignorovat. Důkazem toho je mimo jiné i to, že přibývá pohřbů bez obřadů. V historii znamenal smuteční obřad důstojné rozloučení se zesnulým, dnes se od něho upouští pro finanční zátěž pozůstalých, duchovní rozměr je opomíjen. Tři příběhy v závěru kapitoly jsou příkladem toho, že láska, úcta a povinnost postarat se o poslední věci zemřelého čím dál víc ztrácejí na významu.

Následuje kapitola s názvem *Příčiny* a následky proměny člověka, ve které Petr Šulista popisuje tři hlavní příčiny lidské namyšlenosti a nadutosti. Tou první je uvědomění si už pravěkého člověka, že umí více než jiní žít tvorově. Díky intelektu může člověk využívat lsti a vtipu, kterými může přemoci mnohem rychlejší či silnější zvířata. Druhá, neméně závažná příčina je odpoutávání člověka od přírody a jeho snaha žít nezávisle na ní. Otázkou zůstává, zda tato nezávislost není právě příčinou mnoha frustrací, stresů a nejrůznějších zdravotních potíží novodobého člověka. Třetí příčinu spatřuje autor v „upřednostňování významu těla a tělesného vzhledu před úrovní a vyspělostí duše“ (s. 91). Jednotlivé podkapitoly jsou věnovány pojmům: inteligence, práce, šikana, lhotejnost, strach, závist, ale také soucítění a pokoře.

Václav Prokopius je autorem čtvrté kapitoly, věnované novodobému fenoménu,

který je označován jako sociální fobie. V této části knihy jsou popsány příčiny, klinické projevy i možnosti řešení takového stavu.

Obsahem páté kapitoly, jež je společným dílem obou autorů, je hledání odpovědi na poměrně jednoduchou otázku, zda je práce povinnost, odměna, či trest. Autoři zmiňují změnu ve vnímání práce od dob otrokářské společnosti přes společnost feudální až po současnost, kdy velmi často používáme práci jako trest, například při výchově dětí, ale i ve věznicích nebo v podobě alternativních trestů. Vzniká však zvláštní situace: práce, která lidem přináší prosperitu, zvyšuje jim životní úroveň a je tudíž vnímána pozitivně, může přinášet i strach, například strach z budoucnosti. A to v okamžiku, kdy

se člověk bojí, že práci ztratí. Autoři se zmiňují o tom, že práci v současnosti nedělíme pouze na fyzickou a duševní, ale především na práci plnohodnotnou a podřadnou. Apeľují na to, aby při výchově dětí nebyl používán trest v podobě práce, ale naopak, aby dětem byl vštěpován smysl pro povinnost. Další podkapitoly jsou věnovány pojmům, jako je svoboda a víra.

Recenzovaná kniha je psaná srozumitelným jazykem a proložená řadou citací z jiných publikací, jež mají za úkol zpřesnit či dokreslit vysvětlení jednotlivých pojmů. V některých částech však tyto citace, podle mého názoru, mohou způsobit mírnou nepřehlednost a nutnost hledání kontextu. To však dílu neubírá na kvalitě.

Markéta Zajíčková